

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Saját úton járó vicinális

A Kosztolányi-kutatás örvendetes föllendülése az utóbbi pár évtizedben nem csupán a vizsgált művek tekintetében mutat termékeny változatosságot, de a vizsgálói attitűdben is. Különbőféle irodalomtörténeti iskolák jeles kutatói különféle módszerekkel közelítettek a Kosztolányi-műhöz, és megállapításaik, noha nemegyszer értelemszerűen polemizálóak voltak is, kiegészítették egymást. Most, amikor kézbe vehetjük Mohai V. Lajos irodalomtörténész, író, költő és esszéista vaskos munkáját, mely a szerző több évtized alatt megírt Kosztolányi-tanulmányait, illetve Kosztolányiról szóló rövidebb írásait gyűjti egybe, egy olyan kutató dolgozatait olvashatjuk, akinek életútja nem kötődik szorosan az akadémiai irodalomtudományhoz. Persze, Szegedy-Maszák Mihály ígéretes tanítványaként doktorált – Kosztolányiból – Mohai, később azonban nem egyetemeken és kutatóműhelyekben dolgozott; tapasztalatait, kutatásait esszéiben fogalmazta meg, tanulmányaiban betartva azokat a szakmai követelményeket, a szakirodalom feldolgozásának azokat a szabályait, melyeket az irodalom doktoraként természetesen jól ismer.

A könyv, melyet egyébként – és kezdjük is ezzel a méltatást – jó kézbe venni, hála a kiadó, Gembela Zsolt és a Könyvpont igényes munkájának, mert szép kiállítású, jól áttekinthető, jól olvasható, láthatóan gondosan szerkesztett könyvpéldány, már felépítésében is kissé elüt az akadémiai irodalomtudományban megszokott formáktól. Az öt alfejezetre bomló kötet utolsó fejezetében ugyanis szemelvények olvashatók azokból a Kosztolányi-művekből, amelyek a tanulmányokban és rövidebb cikkekben leggyakrabban említődnek. Fölidézzük például az *Alföldi por* című újságcikket, az *Aranysárkány* indító fejezetét, sőt még Hamlet monológja is helyet kap, hiszen Aranyról, Kosztolányi viszonyáról hozzá ugyancsak szó esik a lapokon. Ugyancsak egyedi a negyedik fejezet, amelynek írásai a századforduló szabadkai írók máig tartó hatásáról szólva olyan szerzők munkáit taglalják, akikben így vagy úgy tovább él Kosztolányiéék öröksége, miközben egyszersmind meg is idézik Szabadka és Bácska szellemét (például Tolnai Ottó vagy Villányi László mellett itt esik szó Ottlikről vagy Esterházy Péterről, akiknek életműve elképzelhetetlen volna e hatás nélkül).

A kötet tehát több értelemben is színes; miközben középpontjában Kosztolányi áll, voltaképpen egy olvasó fejlődéstörténete is ez, vagyis azt is megmutatja, hogyan él egy mai irodalmárban az író öröksége, milyen művekkel és hogyan tudja együtt olvasni őt, és hogy az évtizedek során

hogyan alakultak a kérdés súlypontjai. Merthogy itt nem pusztán néhány év munkájáról van szó: a legelső írás még a hetvenes években készült, a legújabb pedig mindössze pár éves. Vagyis jó negyven év írásait öleli föl a gyűjtemény anyaga, ami hasonló kötetek esetében igencsak ritka, önmagában is figyelemreméltó eljárás. Föl is merülhet az olvasóban a kérdés, különösen, ha Kosztolányi életművének kutatója: nem avultak már el ezek az írások? Nem lehet, hogy a Kosztolányi-szakirodalom gazdagodása teljesen zárójelbe helyezi a harminc-negyven éve tett megállapításokat?

Az a meglepő, hogy bár a kötet tanulmányai csakugyan magukon viselik egy korábbi irodalomtörténeti hagyomány egyes jellegzetes vonásait, kérdésfelvetéseik és e kérdések feldolgozása érezteti, hogy szerzőjük mindenekelőtt a Németh G. Béla és Szegedy-Maszák Mihály által képviselt szellemtörténeti alapokon nyugvó iskola növendéke; a válaszok (mint egyébként említett szerzőkéi is) nemcsak hogy nem fakultak meg az idők során, inkább mintha új és új életet kezdenének élni. Csak néhány példát említve. Jellegzetes eljárása Mohainak, hogy a regények értelmezésekor segítségül hív Kosztolányi-publicisztikákat, mint amelyek egy-egy részletproblémát jobban megvilágíthatnak. Mondani sem kell, hogy az utóbbi tíz-tizenöt év – nem utolsósorban a kritikai kiadás előkészítésével összefüggésben – milyen komoly konjunktúrát hozott e publicisztikák feldolgozásában. Mintha a szemléletünk is megváltozott volna, és kevésbé éles határokat vonnánk a különböző megszólalási módok között. Ezzel a szemmel nézve Mohai virtuóz szörfözése a szövegtípusok között inkább előremutató, mintsem elavult mozzanatnak hat. Egy másik példa – az előbbivel persze szoros összefüggésben – a szépirodalmon kívüli írások önértékének hangsúlyozása, illetve ezek közül pár olyanak a kiemelése, amelyek a mai befogadó számára talán még izgalmasabbnak tűnhet, mint pár évtizede. Ilyen az elhíresült „Ady-revízió” értelmezése, végre és egyedülálló módon nem pusztán ítélező szemszögből, hanem mint írásműé, a XX. századi magyar esszéirodalom egyik csúcsteljesítményének látva azt a vitairatot, aminek „irodalmi” értékéről mindeddig jóformán semmilyen szó sem esett.

A mai Kosztolányi-kutató az ilyen, szinte csak a főétel mellett köretként tálalt csemegékre talán még figyelmesebb is lehet, mint a könyv voltaképpeni súlypontjára, a sárszegi regényekről szóló grandiózus tanulmányra. Az *Isten háta mögött. A „sárszegi regények” és környezetük* című dolgozat a kötet egész első fejezetét elfoglalja. Kérdésfeltevése elsősorban eszmetörténeti iskolázottságra vall: milyen módon jelenik meg a Monarchia világának belső válsága és felbomlása ezekben a századforduló környékén játszódó remekművekben? A legfontosabb megállapítás, hogy a regények egy vidék-nagyváros ellentétet megképezve a vidéki lét értékvesztettségéről, parlagságáról szólnak, a szereplők az általuk fölvetett

szerepeket kiüresítik, folyamatos önhazugságokban élnek, ezért végzetük nem is lehet más, mint a tragédia. A dolgozat átfogó képet ad a regények helyéről az életműben, összefüggéseikről az ekkor és később megírt Kosztolányi-művekkel, nem felejtve természetesen a kor kulturális képének felvázolását, ami a regények egyes mozzanatainak megértését segíti. A mai olvasóban fölmerül a kérdés, hogy a Kosztolányi által megírt „vidék” vajon mennyiben konstrukció, mennyiben azonosítható referenciálisan a Ferenc József-i korról, vagy mennyiben egyfajta bármikorosság, amelyből a szerzőt inkább a megírhatóság problémái foglalkoztatják. Az irodalomtörténet-írás hangsúlyai az ezredforduló környékén inkább a nyelvi megalkotottság felé tolódtak el, újabban azonban mintha ismét egyre fontosabbá válna a referencia, az, hogy a könyvek mindig a történelmi valóságról is szólnak. Kétségtelen, hogy Kosztolányi művészete mindkét szempontból kiállja az idők próbáját; úgy képes nagyon játékosan lenni nyelvileg virtuóz, hogy közben nagyon is egy adott kor és társadalom problémáinak ad hangot. Mohai elemzései inkább ez utóbbira vetnek fényt, jóllehet egyes rövidebb írásaiból kitűnik, hogy a szerző a nyelvi mikroelemzéseknek is kiváló gyakorlója tud lenni.

A *Kisebb tanulmányok* című fejezet a Kosztolányi-életmű egy-egy kevésbé agyonelemzett részletével foglalkozik. Külön kiemelendő a *Háború lesz* című rövid tanulmány, amely az imént említett nyelvi mikroelemzésre kitűnő példa. Egyetlen mondat is meg képes mutatni, milyen stiláris finomságokra volt képes Kosztolányi, hogyan tudott egyetlen falfirkából egy egész világháborút megsejtenni, megéreztetni. Már csak azért is érdemes elolvasni Mohainak ezt az írását, mert jelzi, micsoda kincsesbánya még a Kosztolányi-publicisztika, mennyi részlet vár még rá, hogy igazán figyelmes szemek észrevegyék, és másoknak is megmutassák. Szintén kiemelendő a főntebb már említett Ady-vitát földolgozó cikk, mely jóval több mint irodalomtörténeti pletykázkodás: az első alkalom, hogy az „Ady-revíziót” valaki elfogultságaitól függetlenül mint nyelvi tényt, esszét, kvázi irodalmi művet értékelje. A viták csillapodtával talán egyre inkább fog úgy látszódni, hogy Kosztolányi vitairata véleményétől (illetve a mi róla szóló véleményünktől) függetlenül páratlan irodalomtörténeti tett volt: bátor kibeszélés egy olyan diskurzusból, amely csak bálványokat és lúzereket ismer.

Mint főntebb említettem, a könyv alakulástörténet is, egy olvasó ítéleteinek folyamatos revideálása, finomítása. Ez az oka, hogy aki végigolvassa az egészet, gyakran talál ismétlődéseket, kissé módosított formában megfogalmazott, hasonló gondolatokat, melyek amolyan gondolatritmusként húzódnak végig a kötetben. Ez nem is csoda, hiszen Mohai folyamatosan szemmel kíséri a Kosztolányi-szakirodalom alakulását, és ennek egyes mozzanatairól be is számol, így a kritikái kiadás elindulásáról, vagy például Veres András Ady-komplexumról szóló filológiaiilag rendkívül alapos

kötetéről. Mindezekről egy igényes és művelt polgár szemével (is) tudósít, aki tudós is persze. Annak példája látszik itt, milyen az, amikor valaki csakugyan magába issza az irodalmat, és nem külső ruhaként van az rajta, melyet alkalomadtán eldob magától. Ezt egyébként az egész kötet stílusa, nyelvezete is megerősíti, amelyre jól érzékelhetően Kosztolányi nyelvi igényessége is komoly hatással volt.

Mit mondhatunk végezetül erről a több szempontból rendhagyó „Kosztolányi-könyvről”? Talán azt, amit a kötetbemutatón a kötetcímről vitatkozva is megjegyezhattünk. A „vicinális” mintha Kosztolányi művészetének csak egyetlen aspektusáról emlékezne meg, arról, hogy szerzőnk a vidéki Magyarország költője, az „alföldi por” megéneklője volt. Ez azonban hamis látszat. A kötet címe ugyanis korántsem egy idilli, békés nyaralást idéz föl. Pacsirta a tarkövi vicinálison egzisztenciális gondokkal súlyosított úton jár, és amit talál, az minden, csak nem hamis, biedermeier nosztalgiával megrajzolt képe egy letűnt világnak. A cím kifejezi a kettősséget. Mohai „vicinálisa” csak látszólag elmúlt világok megidézése; úgy fest, hogy problémái sokrétűbben maiak, mint gondolnánk. Olvasása nem csak Kosztolányi-filológusoknak elgondolkodtató élmény – bár ők tanulhatnak belőle talán a legtöbbet.

(Mohai V. Lajos: Utazás a tarkövi vicinálison, Könyvpont, Budapest, 2024)

Bodrogi Csongor

Nosza, induljunk!

Bármerre járok az országban, keresem a helytörténeti kiadványokat, tájékoztatókat, rövidebb-hosszabb összefoglalókat. Persze egy történéstől ez nem meglepő. Ami leginkább érdekelt: mit őrzött meg a helyi emlékezet a falu vagy város múltjából, hogyan jelenik ez meg akár a köztereken, akár az események idején leírt vagy szóban hagyományozódott és később írásban rögzített módon.

Fellinger Károly 2022-es Vándorló című kötetében ezek az emlékezetrétegek köszönnek vissza. A felvidéki költő, helytörténész a mai Magyarország különböző tájaira kalauzol minket, és a megőrzött múltat tárja olvasói elé. Műveit nevezhetnénk akár faluverseknek is, ha nem lennének az érintett települések között városok. Kompromisszumos megoldásként mondjuk azt: a műfajuk város- és faluvers, így már nem tévedhetünk nagyot. Ezek a rímes, javarészt négysoros strófaból álló kis költemények az egri, a rétsági, a székesfehérvári, a szigetvári, a soproni, a gárdonyi, a váci, a mohácsi, a hegyháti és a komlói járás 189 településére vezetnek minket – legalábbis képzeletben. Kapjuk hát a vállunkra a tarisznyánkat, és tartsunk a szerzővel!